

Вивчення образної своєрідності літературно-художніх антропонімів Павла Загребельного, особливо у творах історичної тематики, має когнітивно-пізнавальне значення, адже тільки творча робота у надрах семантики імені, глибоке знання історичного минулого та історії мови, помножені на письменницький талант, можуть стати своєрідним кодом до розуміння не лише сучасної ментальності, а й художнього осмислення мовного світу українців, які жили в далекому минулому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII – XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01. “Українська мова” / Л.О. Белей. – Ужгород, 1997. – 48 с.
2. Виноградова В.Н. Стилистический аспект словообразования / В.Н. Виноградова. – М.: Наука, 1984. – 183с.
3. Житие и чудеса св. Николая Чудотворца. – Великие Луки: Изд-во Правосл. Свято-Тихонов. богослов. ин-та, 1998. – 709с.
4. Калинин В.М. От литературной ономастики к поэтонимологии / В.М. Калинин // Логос ономастики. – 2006. – № 1. – С. 84-89.
5. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 441с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВЗР	Вигнання з раю. – К., 1986.
Є	Євпраксія. – К., 1987.
НТ	Намилена трава. – К., 1973.
НУ	Неложними устами. – К., 1981.
П	Первоміст. – К., 1984.
ПЗТ	Повне зібрання творів. Т. 4. – К., 1980.
СУК	Смерть у Києві. – К., 1973.
ТМ	Тисячолітній Миколай. – К., 199
ЯБ	Я, Богдан. – К., 1986.

УДК 811.161.2'42

ПРО ІРОНІЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ СТАТЕЙ ОЛЕГА ПОКАЛЬЧУКА)

Яновська Г. В., к. філол. н.

Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”

Проаналізовано вербалізацію прецедентних феноменів, які використовуються з метою створення іронії, у публіцистиці соціального психолога Олега Покальчука. Показано зв'язок між природою прецедентних феноменів і їхньою функцією в тексті.

Ключові слова: іронія, прецедентний феномен, міфологема, мовна гра, мова публіцистики.

Яновская А.В. ОБ ИРОНИЧЕСКОМ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ФЕНОМЕНОВ В СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ СТАТЕЙ ОЛЕГА ПОКАЛЬЧУКА) / Национальный технический университет “Харьковский политехнический институт”, Украина.

Проанализирована вербализация прецедентных феноменов, используемых с целью создания иронии, в публицистике социального психолога Олега Покальчука. Показана связь между природой прецедентных феноменов и их функцией в тексте.

Ключевые слова: ирония, прецедентный феномен, мифологема, языковая игра, язык публицистики.

Yanovska H. V. ON IRONIC USE OF PRECEDENT PHENOMENA IN SOCIAL-PSYCHOLOGICAL JOURNALISM (ON THE MATERIAL OF ARTICLES BY OLEH POKALCHUK) / National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine.

The ironic verbalization of precedent phenomena is analyzed on the material of popular articles by social psychologist Oleh Pokalchuk. The connection between the nature of precedent phenomena and their function in the text is shown.

Key words: irony, precedent phenomenon, mythologeme, language play, journalistic language.

Суспільна аналітика Олега Покальчука являє собою особливий сплав публіцистичних жанрів, оскільки сфери, до яких апелює і в які вводить читача автор, наближають розмірковування над політичним і соціальним життям то до художньої, то до науково-популярної літератури, зокрема історичної та психологічної. Щоб успішно ділитися думками, часто непростими для дохідливого пояснення, аналітик мусить витримувати певний баланс “старого” і “нового” знання для пересічного читача. Крім того, публіцистика Покальчука, попри глибину аналізу, сприймається легко ще й за рахунок майже розмовної, гнучкої, часто іронічної експресії. Тримати такий баланс авторові допомагають різноманітні засоби, серед яких суттєве місце займають прецедентні феномени. Це природно, бо останні являють собою особливий засіб накопичення знань. Д.Гудков пише, що прецедентні феномени, відомі середньому представникові лінгвокультурної спільноти, належать до національної когнітивної бази, до них регулярно звертаються в дискурсі цієї спільноти. Когнітивна ж база становить певним чином структуровану сукупність знань і уявлень, притаманних більшості соціалізованих членів спільноти [2, с. 251].

Прецедентні феномени, зокрема прецедентні тексти, поширені і як засіб творення іронічного контексту. Головна їх користь у такому випадку – можливість описати чи змодельовати певну ситуацію стисло, виразно й символічно, водночас даючи читачеві можливість особисто взяти участь у виведенні “прихованого сенсу” сказаного (а така спрямованість надзвичайно характерна для автора, якого ми розглядаємо). Тому серед засобів творення іронічного контексту вони посідають помітне місце.

В аналітичних статтях загалом можна помітити вияви різних видів комізму: гумору, іронії, сатири. Проте з них саме іронія посідає особливе місце у формулюванні авторського ставлення до осіб і явищ [3, с. 25; 4]. Іронія вважається одним зі способів непрямого інформування [1, с. 17; 7, с. 171]. Помітними особливостями іронії, як відрізняють її від інших видів комізму, є континуальність (на відміну від дискретності жартів і викриття – виявів відповідно гумору і сатири), суб’єктивність (її трактують і як емоційну критику, і як право вільної людини сміятися заради власного задоволення) та можливість вуалювання думки. Це все є водночас і причиною того, що до іронії з-поміж усіх видів комізму публіцисти вдаються найчастіше.

Тож мета нашого дослідження – відстежити й осмислити іронічне використання прецедентності з метою створення іронічного контексту на матеріалі української частини збірника “Як правильно сісти в куток / Не думая о медведе”.

Одна з наскрізних інтенцій, яку автор реалізує чи не в кожній статті, – це розкриття тих шкідливих міфів, які глибоко закорінені у свідомості більшості українців і заважають їм по-справжньому, а не ілюзорно поліпшувати своє життя. Тож і серед прецедентних феноменів, до яких вдається Олег Покальчук з іронічною метою, багато походять саме з тієї чи іншої міфології (у широкому розумінні). Наприклад:

“Ми ж поки що в основному очікуємо: чи то Мамаю, чи то Бабая...” (замість більш конструктивних способів подолати страх) [6, с. 30].

Таким є фінал статті з іронічно-парадоксальним заголовком “Страхи, які ми обираємо”. Виходить, що завершує аналіз соціально-психологічної природи страху українців своєрідний “дуєт” його фольклорних символів – відповідно з міфології історичної (як *Мамай пройшов*) і дитячої. Джерелом іронічності контрасту тут є, звичайно, друге. Елементи дитячого мовлення легко надаються для створення іронічного контексту. Скажімо, своєрідний колорит створюється переробкою прецедентних текстів, які походять із дитячої літератури: їх використання надає деякої легковажності темі, що розглядається. Цей засіб є ефективним також через його загальнодоступність [5]. Дитяче мовлення на когнітивному рівні пов’язується з симуляцією дитячого мислення: одна з найбільш часто актуалізованих рис останнього – наївність. А якщо заглибитись у значення відповідного міфообразу, то Бабай демонструє безглуздість (“дитячість”, “несерйозність”) меж, які власноруч виставляють собі дорослі люди – звичайно ж, необґрунтованими і/або не подоланими вчасно страхами.

Апеляцію до дитячої концептосфери маємо і в такому випадку: *“...середнього європейця дуже турбує імовірність перетворення казки про “спільний європейський дім” (1) на “Казку про рукавичку” (2). З відомим фіналом, у якому рукавичка остаточно тріснула по швах через доброзичливість господарів і невідповідні габарити бажаючих у ній погрітися”* [6, с. 32].

Іронічний контраст досягається вживанням слова *казка* в прямому (2) і переносному (1) значеннях. Таким чином, стереотипи, пов’язані з перспективами розвитку об’єднаної Європи, метафорично осмислюються в не притаманному їм ключі, що водночас і характеризує міру серйозності ставлення до явища (1), і актуалізує відповідний фрагмент суспільної свідомості у стилій і символічній формі. Адже дитячий фольклор є джерелом виразних та зрозумілих символів.

Для унаочнення публіцист застосовує своєрідну іронічну вербалізацію суспільного міфу відповідними засобами: *“[Є] віра в те, що коли на політичному Олімпі (1) противники почнуть сіктися золотими*

мечами (2), то уламки сипатимуться на нас, нужденних (3). Тому дай їм Бог якомога більше чубитися – дивись, і нам більше дістанеться (4)...” [6, с. 56].

У моделюванні цього фрагмента суспільної свідомості використано чимало різномірних виражальних засобів – відправною точкою стає прецедентна назва міфологічного походження, яка у виразі *політичний Олімп* є практично стертою метафорою. Вона оживлюється засобами з той-таки міфологічно-казкової концептосфери: *сіктися золотими мечами*. Розгортання сюжету (2)–(3) з комічно-парадоксальним висновком (4) відбувається завдяки актуалізації фреймів, пов’язаних уже з казками українського фольклору. Важливими точками міні-оповіді є автохарактеристика “*нас, нужденних*” і побажання “*дивись, і нам більше дістанеться*” – елементи мовної стратегії “маскування під обивателя”, яка задає спосіб сприйняття всього фрагмента: неавторитетність, внутрішня несамостійність носіїв таких уявлень. Таку функцію виконує й “казкова” метафоризація уявлень, які в більш приземленій інтерпретації не викликали б цього бажаного комічного ефекту: “ми, виявляється, віримо в отакі байки”.

Своєрідною може виявитися функція фрази, яка часто є засобом маніпулювання суспільною свідомістю: “*Власне кажучи, він [мотиваційний простір] визначає: живе людина в стані глиста (1), який “батьківщину не вибирає” (2), чи свідомо включає себе в українську політичну націю...*” [6, с. 53].

Різкість розгорнутої тут характеристики (іронія вже межує з сатирою) полягає в нехарактерній атрибуції відомого і багато з ким пов’язуваного вислову (2) та в контрасті між пафосною піднесеністю теми і “низькою” сферою, до якої належить введений публіцистом суб’єкт (1). Прецедентний вислів, пов’язаний у національній картині світу з концептом БАТЬКІВЩИНА, первісно має викликати позитивні асоціації, пов’язані з безкорисливою любов’ю тощо. Проте, розглянутий у межах біологічного фрейму, він повністю втрачає будь-яку піднесеність і водночас притягує негативні асоціації, які викликає лексема *глист*. У такому поєднанні вислів (2) звільняється від характерної для нього функції опосередкованого заклик до виконання тих чи інших громадянських обов’язків, а разом з нею – від асоціативної застиглості, освіжає власну внутрішню форму (хоч як іронічно це звучить у такому контексті) і починає нести новий сенс, пов’язаний з примітивною інертністю і байдужістю, небажанням робити будь-який моральний вибір.

Серед прецедентних феноменів трапляються й матеріальні об’єкти, чітко пов’язані у свідомості реципієнта з певними суспільними засадами: “*Від цих пріоритетів [пріоритету робітників і селян у розвитку суспільства] сьогодні залишилися тільки знаменита “мухінська” скульптура робітника й колгоспниці та ще однойменна заставка “Мосфільму”*” [6, с. 40].

Іронічний прийом, до якого вдається публіцист, є завуальованою формою обманутого очікування: порожнечу всередині матеріального символу (навіть нібито аж двох символів, з яких насправді один є копією іншого), не заповнену ніяким суспільним змістом, читач може уявити без активної участі автора статті.

І, звичайно, джерелом прецедентних феноменів для публіциста стають відомі тексти художньої прози: “*Усе змішалось в українському домі*” [6, с. 72].

Простенька, без претензії на особливе осмислення ситуації, ігрова характеристика, яка стосується України загалом, побудована на двох прецедентних феноменах, які на час написання статті були актуальні: з одного боку, початок роману Л.Толстого “*Анна Кареніна*”, з другого боку, свіжа пам’ять про те, що мітингувальники на Майдані грілись у будівлі Українського дому. “*Стерновий сучасної яхти підбере дівчину на березі (1) не тому, що читав Гріна (2), а чисто з приколу й попонтуватися (3)*” [6, с. 76].

Прецедентна ситуація з романтичного твору (1) одночасно додатково ідентифікується прізвиськом його автора (2) і “оформлюється” сленговою лексикою (3) – симуляцією простакуватого вихваляння отого самого “стернового сучасної яхти”. Полярність романтики Гріна і приземленого ставлення до ситуації персонажа статті становлять контраст, іронічне забарвлення якому надає якраз (3): заміна *чисто з приколу* і *попонтуватися* нейтральними еквівалентами перетворила б насмішкувату констатацію факту на моралізаторство, чергове нарікання на сучасну молодь.

Отже, місце прецедентних феноменів в іронії Олега Покальчука можна окреслити в межах таких ситуацій. Перша з них сама по собі є іронічною: міфологеми на службі руйнування міфів. По-друге, “розмороження”, “оживлення” усталених прецедентних виразів в іронічному контексті не лише акцентує авторську думку, а й сприяє відповідному “розмороженню” свідомості читача. Нарешті, іронічна мовна гра полегшує сприйняття тексту і порушуваних у ньому проблем. Перші дві описані ситуації становлять дуже важливу рису стилю саме цього публіциста, тісно пов’язану з його цілями та професійною компетенцією. Кожна з них, розглянута в цій розвідці з точки зору ролі саме прецедентних феноменів, могла б являти собою цікавий напрям дослідження з інших точок зору.

Іронічними засобами Олег Покальчук, як фаховий психолог, створює точний і легкий шарж суспільної свідомості. Але це не є для нього самоціллю, адже в одній з розглянутих статей, характеризуючи геніальність Остапа Вишні, сучасний публіцист пише: “Його варто було б вивчати в парі з Тарасом

Шевченком, тому що ефективні й безболісні ліки від міфологічної інтоксикації – це самокритичний сміх, іронія, що перетікає у розсудливість” [6, с. 9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Про один тип прагматичних аномалій, або Чим можна зіпсувати натяк? / Ф.С. Бацевич // Мовознавство. – 2000. – № 2–3. – С. 16-23.
2. Гудков Д.Б. К вопросу о словаре прецедентных феноменов / Д.Б. Гудков // Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках / отв. ред. В.Н. Теляя. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 251-259.
3. Гулый К.В. Об одном типе реализации иронии в публицистическом тексте / К.В. Гулый // Вісник Харківського університету. – 1998. – № 406. – С. 24-29.
4. Клушина Н.И. Языковые механизмы формирования оценки в СМИ / Н.И. Клушина. – Режим доступа: http://www.gramota.ru/mag_arch.html?id=79.
5. Нахимова Е.А. Прецедентное имя Буратино в современных СМИ / Е.А. Нахимова // Известия Уральского государственного университета. – 2007. – № 52. – С. 105-112.
6. Покальчук О. Як правильно сісти в куток / Не думая о медведе / Олег Покальчук. – К.: Грані-Т, 2007. – 208 с. (Серія “De profundis”).
7. Attardo S. Humor and Irony in Interaction: From Mode Adoption to Failure of Detection / S. Attardo // Say not to Say: New perspectives on miscommunication / ed.: L. Anolli, R. Ciceri and G. Riva. – Burke: IOS Press, 2001. – P. 165-185.

*Вісник Запорізького національного університету**Філологічні науки**№ 1, 2012*

Збірник наукових праць

Технічний редактор О.В. Меркулова

Коректори: Г.М. Волинець
Л.І. КучеренкоВерстака та оригінал-макет виконані
на кафедрі української мови Запорізького національного університету
тел. (061) 289-12-88

Підписано до друку 01.03.2012. Формат 60 x 84 / 8.
Папір офсетний. Гарнітура "Таймс".
Обл.-вид. арк. 71,5. Ум. друк. арк. 60,5.
Замовлення № 23/12. Наклад 130 прим.

Запорізький національний університет
69600, м. Запоріжжя, МПС-41
вул. Жуковського, 66.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 2952 від 30.08.2007.

Надруковано з готового оригінал-макета в ТОВ "ЛПІС" ЛТД
69071, м. Запоріжжя, вул. Цитрусова, 6а.